

MIK för framtida lärare och bibliotekarier

Medie- och informationskunnighet inom lärarutbildningarna i svenska, samhällskunskap och bild samt biblioteks- och informationsvetenskap – en enkätundersökning

Förord

Informationskunskap.

Mediekunskap.

Medie- och informationskunnighet, MIK.

Digital kompetens.

Begreppen är många, liksom definitionerna.

Enighet råder emellertid på en avgörande punkt: De uppväxande generationerna behöver ta del av kompletterande kunskaper och utveckla nya förmågor för att tryggt och framgångsrikt kunna navigera i ett allt mer komplext samhälle. Ett samhälle som präglas av globalisering, digitalisering och automatisering.

Utöver traditionell källkritik kan det handla om att förstå hur mediedistributörers affärsmodeller kan utestänga vissa röster. Men också om att känna igen och förhålla sig kritisk till manipulativa gränssnitt eller identifiera automatiserade, sammanlänkade konton i sociala medieplattformar.

Utan dessa kunskaper och förmågor riskerar medborgare allt från att fatta beslut på felaktiga grunder till att skapa sig en skev bild av verkligheten.

Frågan om barn och unga får sådan undervisning är sålunda avgörande, inte bara för deras personliga framtidsutsikter, utan för demokratin som helhet. Förutsättningen för allt detta är kunniga lärare, om inte de behärskar området kan de heller inte undervisa någon annan.

Så hur ser det då ut på landets högskolor och universitet? Det du håller i din hand är den andra kartläggningen över förekomsten av medie- och informationskunnighet på landets lärarutbildningar, denna gång kompletterad med underlag även från de biblioteks- och informationsvetenskapliga programmen.

Det är myndighetens förhoppning att bilden som framträder ska utgöra underlag för de beslut som regeringen såväl som berörda myndigheter kan komma att behöva fatta framöver.

2019-04-02

Anette Novak,
direktör, Statens medieråd

Inledning.....	1
MIK inom svensk lärarutbildning.....	1
Bakgrund	1
Studiens genomförande	1
Resultat.....	3
Terminologi	4
Styrdokument och lärandemål.....	5
Kurslitteratur	9
Kompetensfrågor.....	9
Resurstillgång och framtidsperspektiv	11
Övriga kommentarer	15
Sammanfattning och reflexioner: lärarutbildningarna	17
MIK inom svensk biblioteks- och informationsvetenskaplig utbildning	19
Bakgrund	19
Studiens genomförande	20
Resultat.....	21
Terminologi	21
Styrdokument och lärandemål.....	21
Kurslitteratur	23
Kompetensfrågor.....	23
Resurstillgång och framtidsperspektiv	25
Övriga kommentarer	28
Sammanfattning och reflexioner: biblioteks- och informationsvetenskaplig utbildning	29
En avslutande jämförelse mellan MIK på lärarutbildningarna i svenska, samhällskunskap, bild samt biblioteks- och informationsvetenskap.....	30

Inledning

Statens medieråd fick 2013 ett regeringsuppdrag att stärka unga i åldern 12–18 år mot antidemokratiska budskap på internet och i sociala medier (Ju2013/3289/D). En del av detta uppdrag var att kartlägga vilka aktörer som var verksamma inom området för medie- och informationskunnighet (MIK) och inventera det pedagogiska material som fanns på området – med ett övergripande fokus på MIK avseende digitala miljöer. Som ett led i detta arbete genomförde myndigheten en enkätundersökning bland landets lärarutbildningar avseende ämnena svenska/samhällskunskap och bild för att kartlägga hur man arbetar med och förhåller sig till MIK. Enkäten gällde kännedom om MIK, förekomsten av MIK-verksamheter och framtidsplanerna kring MIK. Det framkom då bl.a. att MIK inte var ett välkänt begrepp och att förekomsten av MIK i undervisningen varierade stort mellan lärosäten. Resultaten avrapporterades i enlighet med uppdraget 1 juni 2014 i rapporten *Medie- och informationskunnighet i Sverige. En kartläggning av aktörer*.¹ I samband med arbetet med Statens medieråds bidrag till Nordicoms antologi *Medie- och informationskunnighet i den digitala tidsåldern* (2018) genomfördes en ny datainsamling, i syfte att undersöka huruvida det skett förändringar över tid. Då breddades också fokus till att inbegripa utbildningarna i biblioteks- och informationsvetenskap, eftersom bibliotek och bibliotekarier under de senaste åren fått en allt mer framträdande roll för MIK-verksamheterna i landet.

Det råder delade meningar kring huruvida MIK ska betraktas som en mer innehållsorienterad del av digital kompetens, eller om MIK är ett teknikneutralt paraplybegrepp under vilket digital kompetens sorterar. Begreppen har olika ursprung (MIK härstammar från Unesco, medan digital kompetens är en av EU-kommissionens åtta listade nyckelkompetenser för ett livslångt lärande) och används i olika utsträckning inom olika politikområden. Oavsett vilket synsätt man ansluter sig till borde alla kunna enas om att begreppen överlappar varandra och är till stora delar synonyma.

Föreliggande rapport består av tre delar. Inledningsvis behandlas MIK inom svensk ämneslärarutbildning i svenska/samhällskunskap samt bildämnet, med jämförelser mellan datainsamlingarna 2014 och 2018. Del två består av MIK inom svensk biblioteks- och informationsvetenskaplig utbildning. Där saknas jämförelser över tid eftersom data endast samlats in en gång. Del tre består av jämförelser mellan lärar- och bibliotekarieutbildningarna.

De två inledande delarna är skrivna för att kunna läsas var för sig – den läsare som enbart är intresserad av lärarutbildningarna behöver inte fördjupa sig i kapitlet om biblioteks- och informationsvetenskap och vice versa.

---

¹ <https://www.statensmedierad.se/download/18.6e2654261506810579b2ec6a/1452243731603/MIK-kartlaggning-Sverige-2014.pdf>

MIK inom svensk lärarutbildning

Bakgrund

Lärarutbildningen i Sverige omfattar flera utbildningar och ämnesinriktningar – och ges vid totalt 27 lärosäten.

I högskoleförordningen anges de nationella examensmålen för lärarutbildningarna, även om det finns utrymme för lokala examensmål och variationer mellan hur olika lärosäten lägger upp vägen till examensmålen, både i den utbildningsvetenskapliga kärnan och för de ämnesbundna kurserna. Högskoleförordningen (HSF) reglerar examenskraven för lärarstudenterna. När det gäller MIK i digitala miljöer stipulerar HSF för grundlärarexamen och ämneslärarexamen att studenten efter genomgången utbildning ska ”visa förmåga att säkert och kritiskt använda digitala verktyg i den pedagogiska verksamheten och att beakta betydelsen av olika mediers och digitala miljöers roll för denna.”² De nationella examensmålen är lika väsentliga för lärarutbildningen som läroplanerna för respektive skolenivå och ämne inom vilka studenterna – de blivande lärarna – ska undervisa i. Det finns en diskrepans mellan kraven på MIK-förmågorna i dessa styrdokument. I läroplanerna finns det högre förväntningar på vad läraren ska kunna ge till eleverna avseende MIK-förmågor i digitala miljöer, än vad HSF föreskriver att lärarstudenten ska kunna.

Regeringen beslutade i mars 2017 om stärkt digital kompetens i skolans styrdokument. I de nya styrdokument, som trädde i kraft 1 juli 2018, är digital kompetens framskrivet. Förändringarna berör samtliga skolformer i grundskola, gymnasium och vuxenutbildning och tydliggör skolans uppdrag att stärka elevernas digitala kompetens. Ändringar har skett i läroplanerna och i flera kurs- och ämnesplaner.

Läroplanen nämner särskilt fyra aspekter av digital kompetens. För det första handlar det om att utveckla förståelse för hur digitaliseringen påverkar individen och samhällets utveckling. För det andra handlar det om att utveckla förmågan att använda och förstå digitala system och tjänster. För det tredje att förhålla sig till medier och information på ett kritiskt och ansvarsfullt sätt. För det fjärde handlar det om att lösa problem och omsätta idéer i handling på ett kreativt sätt, med användning av digital teknik. Tolkningsutrymmet är stort för den enskilde läraren både vad gäller centralt innehåll och hur läraren ska bedöma elevernas förmågor inom området digital kompetens.

Studiens genomförande

2014 skickades Statens medieråds enkät om MIK till lärarutbildningsprogram som bedriver utbildning riktad mot undervisning i grund- och gymnasieskolans mest MIK-profilerade

---

² Högskoleförordning (1993:100).

ämnen, samhällskunskap, svenska och bild. Enkäten besvarades då av 24 lärarutbildningsprogram i dessa ämnen, varav 18 var svenska/samhällskunskapsprogram och 6 var bildlärarprogram.

2018 års enkät skickades till samma lärarutbildningsprogram. Digital kompetens ingår nu i betydligt fler ämnen, utifrån de reviderade styrdokumenterna för grund- och gymnasieskolan. Det är dock fortfarande i ämnena svenska, samhällskunskap och bild som de starkaste skrivningarna avseende MIK återfinns.

2018 års enkät sändes ut till de lärosäten som utfärdar ämneslärarexamen för högstadiet och gymnasiet med inriktning mot samhällskunskap, svenska och bild. Enkäten besvarades av samtliga 22 tillfrågade lärosäten. Då några av dessa högskolor och universitet gav flera program av relevans för enkäten, utgörs dataunderlaget av totalt 30 program, varav 26 var svenska/samhällskunskapsprogram och 4 var bildlärarprogram. Till enkäten hörde ett följbrev där MIK beskrevs enligt följande:

Medie- och informationskunnighet är ett samlingsbegrepp för de kunskaper som krävs för att finna, analysera, kritiskt värdera och skapa information i olika medier och sammanhang. MIK är alltså ett paraplybegrepp som omfattar både mediekunnighet och informationskunnighet, och även digital kompetens.

Med enkäten bifogades också instruktioner och önskemål om att enkäten skulle fyllas i av någon med övergripande utbildningsansvar för de angivna programmen (dekan, akademisk chef, utbildningsledare, programansvarig etc.).

Eftersom det rör sig om ett totalurval utan bortfall kan representativiteten sägas vara synnerligen god. Däremot kan validiteten – om man verkligen lyckats mäta det som avsetts – diskuteras. Flera av svaren på de öppna frågorna antyder att MIK-begreppet tolkats olika vid olika lärosäten. Trots det bifogade informationsbrevet, verkar inte alla förstått vad som avsetts, och anger istället IT-användning eller digitala verktyg som användning av PowerPoint eller nätbaserade schemalaggningsystem. Till saken hör också att lärarutbildningarna är komplexa och omfattar många personer, ofta från flera olika ämnen. Det kan därför vara många steg mellan den överordnande planeringen för ett program och det konkreta innehållet i en delkurs under en viss termin. Det är uppenbart att det finns stora skillnader i hur insatta de personer som har fyllt i enkäterna är i undervisningen generellt och inom det område frågorna gäller specifikt. Somliga redogör i detalj för kursplaner och kurslitteratur. Andra svarar att de inte vet vad det finns för litteratur på kurserna ifråga. De olika lärosätena skiljer sig också åt i fråga om vilka traditioner man har då det gäller inslag av (digitala) medier i lärarutbildningen. Det innebär att de svar som ges utgår från verkligheter som kan skilja sig åt i hög grad, vilket gör att både sättet att uppfatta frågorna och sättet att besvara dem kan variera stort vilket har betydelse för undersökningens validitet.

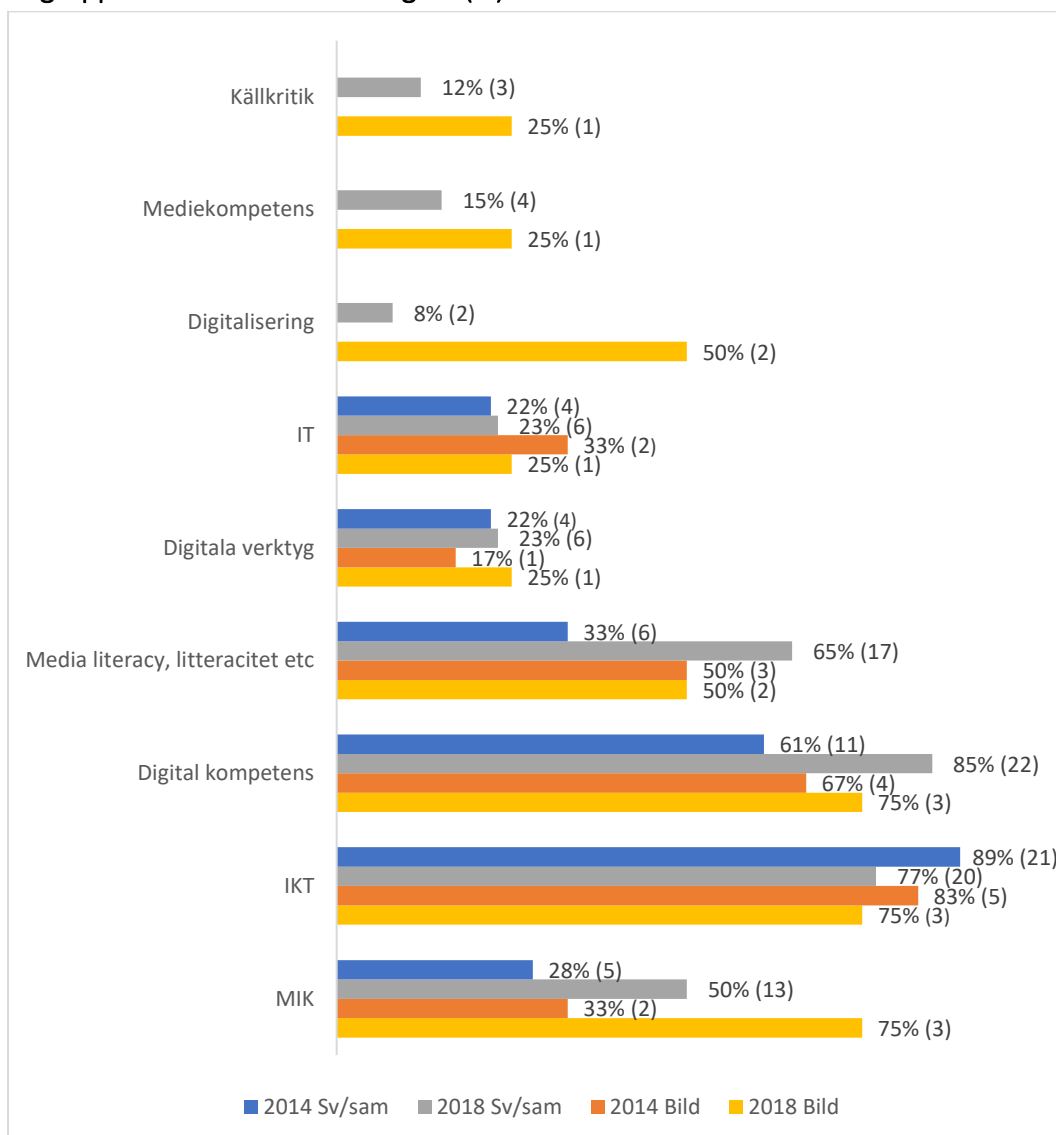
Resultat

Även 2014 gjordes ett totalurval, då med svarsfrekvensen 96 % (24 av 25 utbildningsprogram). Sedan dess har sex utbildningsprogram inom svenska/samhällskunskap tillkommit, medan två bildlärarprogram har upphört. Jämfört med 2014 innehåller data från 2018 alltså fler samhällskunskap/svenskaprogram (26 st. 2018 jämfört med 18 st. 2014) men färre bildprogram (4 st. 2018 jämfört med 6 st. 2014). Detta innebär att redovisningen av procentandelar i något fall kan bli aningen missvisande. Exempelvis framgår det av diagram 3 nedan att andelen svenska/samhällsprogram som har egna skrivningar om MIK i de lokala lärandemålen minskat från 17 % till 15 % mellan 2014 och 2018. Om man istället räknar antalet utbildningar med sådana mål har de ökat från 3 till 4. Den procentuella minskningen beror alltså på att det ingår fler program i undersökningen 2018. Till följd av detta redovisas såväl andelen som svarat i procent som de absoluta talen (inom parentes efter procenttecknet) i de följande diagrammen. Staplarna i diagrammen redovisar procentandelarna. Läsaren ombeds uppmärksamma att detta i vissa fall innebär att vad som grafiskt ser ut som en kraftig ökning, i själva verket kan vara lika många, eller rentav en minskning av *antalet* utbildningsprogram som svarat på detta sätt. Det kan också diskuteras om det är meningsfullt att redovisa procentandelar baserat på fyra respondenter, som är fallet avseende bildprogrammen 2018, men alternativet – att redovisa det i termer av "tre av fyra" – hade varken blivit tydligare eller mer rättvisande.

Terminologi

1. Är MIK ett begrepp som används inom lärarutbildningen vid ditt lärosäte?/Vilka andra begrepp används i sammanhanget? (%)

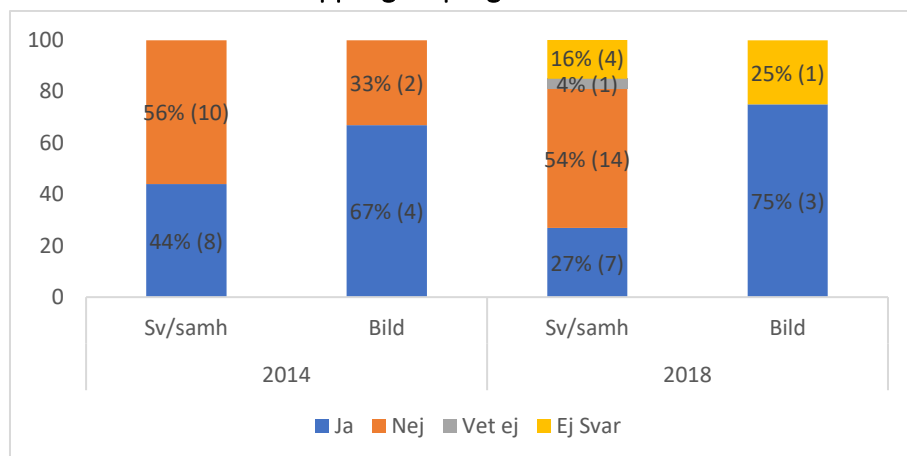
Diagrammet ovan redovisar svaren på två frågor: dels om MIK-begreppet används vid respektive utbildningsprogram, dels en öppen fråga vilka andra begrepp som används i sammanhanget. Diagrammet visar att användningen av MIK-begreppet har ökat sedan 2014. Ökningen för Sv/Sam är 22 procentenheter och för bildämnet 42 procentenheter (vilket dock endast motsvarar tre utbildningar jämfört med två 2014). Trots att användningen av MIK-begreppet har ökat är "digital kompetens" och "IKT" alltså de mest använda begreppen på området. Användningen av "digital kompetens" har ökat sedan 2014, medan "IKT" har minskat. Detta gäller båda utbildningsprogrammen. Att användningen av begreppet digital kompetens har ökat mest inom Sv/Sam, bör ha med de reviderade läroplanerna för grundskolan och gymnasiet att göra, där begreppet numera har en framskjuten position. Men även användningen av litteracitetsbegreppen (*media literacy, digital literacy* m.m.) har ökat inom denna utbildning. Om man ser till

procentandelar har användningen av IKT-begreppet minskat sedan 2014, vilket dock endast motsvaras av ett program mindre för Sv/Sam och två för Bild.

Styrdokument och lärandemål

Som bl.a. UNESCO påpekar är styrdokument i form av utbildningsplaner och kursplaner viktiga för vilket genomslag MIK får i undervisningen. Några frågor handlar därför om huruvida det finns MIK-kopplingar i utbildningens lokala examensmål, och i kursplanernas lärandemål.

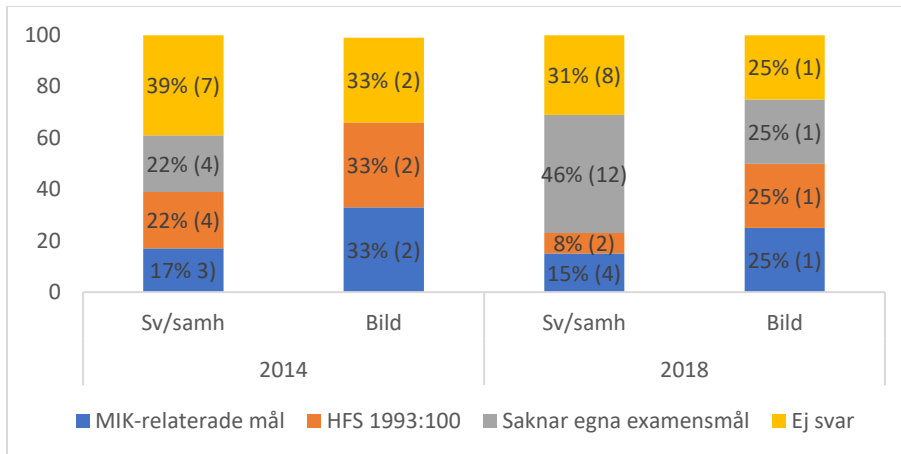
2. Finns det MIK-kopplingar i programmets lokala examensmål?

När det gäller Sv/Sam syns en minskning i andelarna som anger att det finns sådana MIK-kopplingar, vilket dock endast motsvarar ett utbildningsprogram. Det är dock betydligt fler som svarat nej, vet ej eller inte svarat på frågan. Sammantaget skulle detta kunna peka på att man är mer osäker i dagsläget och att det har blivit mer otydligt nu än det var 2014. När det gäller bildämnet är förändringarna marginella.

Respondenterna ombads också exemplifiera hur de lokala examensmålen var formulerade. Vid en analys av dessa svar visade det sig att relativt många helt enkelt använde sig av samma formulering som återfinns i HSF 1993:100, alltså något de är bundna att uppfylla, oavsett om det står i de lokala examensmålen eller ej. Vid läsningen av diagrammet nedan är det samtidigt viktigt att hålla i minne att andelarna som uppger att de saknar lokala examensmål också är bundna till HSF. I diagrammet nedan innebär alltså "MIK-relaterade mål" att programmet i fråga har lokala examensmål som går längre avseende MIK än HSF och "HSF 1993:100" att programmet angett att de har lokala examensmål, men där MIK-formuleringen är synonym med HSF 1993:100.

3. Finns det MIK-kopplingar i programmets lokala examensmål? Ange exempel! (%)

Liksom 2014 är det höga andelen som inte svarat på frågan, och förändringarna rör sig om enstaka program. När det gäller Sv/Sam syns en kraftig ökning av andelen som uppger att lokala examensmål saknas samt en minskning av hänvisningar till högskoleförordningen. Här framträder också en liten minskning i andelen som uppger att det finns MIK-kopplingar i de lokala examensmålen. Som tidigare påpekats handlar det emellertid om en reell ökning – från 3 till 4 utbildningar som har lokala examensmål utöver HSF 1993:100. Till följd av det ökade antalet program i undersökningen blir emellertid dessa fyra en minskning av andelen utbildningar med sådana mål. När det gäller Bild är förändringarna marginella. Frågan efterlyste också exempel på sådana MIK-kopplingar. Nedan återges några svar från programmen inom svenska/samhällsvetenskap:

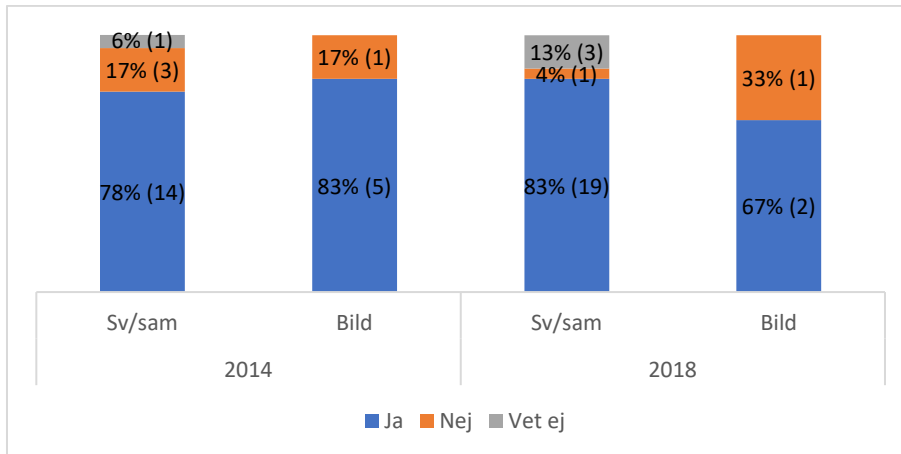
”Lärosätet har inte lokala examensmål avseende lärarutbildning utan följer de nationella examensmålen där det ingår att visa förmåga att säkert och kritiskt använda digitala verktyg i den pedagogiska verksamheten och att beakta betydelsen av olika mediers och digitala miljöers roll för digital kompetens ingår.”

”Lokala examensmål finns inte. Vi håller oss till de centralt beslutade examensmålen. De är många och omfattande nog.”

”Efter avslutad kurs ska studenten kunna:

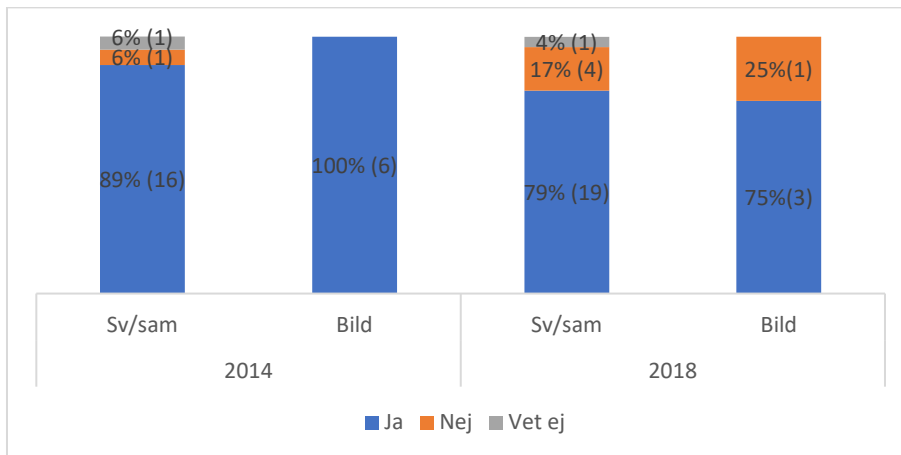
- analysera och diskutera kommunikationsfrågor på individ-, grupp- och samhällsnivå
- hantera frågor om lagstiftning, källkritik och etik i utbildningssammanhang
- analysera och problematisera frågor om samband mellan media, samhällsutveckling och demokrati
- kritiskt använda digitala verktyg i den pedagogiska verksamheten och beakta betydelsen av olika mediers och digitala miljöers roll för denna.”

4. Inkluderar lärandemålen i kursplanerna för programmet några MIK-aspekter i den utbildningsvetenskapliga kärnan? (%)

Observera att endast 3 av 4 bildprogram svarat på denna fråga 2018, vilket förklarar procenttalen i stapeln längst till höger. Diagrammet visar att när det gäller Sv/Sam har andelen som svarar "nej" minskat något, medan andelen som svarar "ja" ökat endast fem procentenheter/5 program. Andelen som svarat "vet ej" har ökat från ett till tre program. När det gäller Bild har *andelen* som svarar "nej" fördubblats sedan 2014, vilket i själva verket motsvaras av ett program vid båda mättillfällena.

5. Inkluderar lärandemålen i kursplanerna för programmet några MIK-aspekter för ämnesstudierna? (%)

Till skillnad från den förra frågan har andelen Sv/Sam som svarar "nej" här istället ökat sedan 2014. Andelen som svarar "ja" har minskat med tio procentenheter, men ökat med tre program i absoluta tal. Andelen "vet ej" är tämligen konstant. När det gäller Bild har det hundra procentigt jakande svaret från 2014 minskat med 25 procentenheter, vilket dock bara motsvarar ett utbildningsprogram. Enbart med utgångspunkt i dessa två frågor förefaller alltså MIK-aspekterna ha försvagats när det gäller Bild, både avseende den utbildningsvetenskapliga kärnan och ämnesstudierna. Givet det låga antalet respondenter är det dock omöjligt att med säkerhet säga att så är fallet – det rör sig om ett enda program som menar att det inte finns några MIK-aspekter i ämnesstudiernas lärandemål, och detta kan också vara en tolkningsfråga, som framgår av kommentarerna nedan.

Nedan följer några kommentarer från respondenterna:

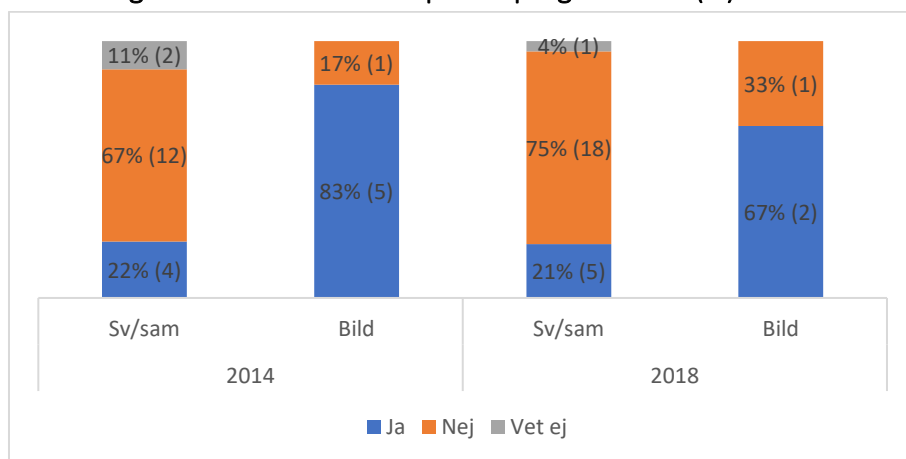
”Det beror på hur snävt eller brett man tolkar ”MIK-aspekter”. Lärandemålen innehåller inte begrepp som informationskunnighet, mediekunnighet och digital kompetens. Målen är fokuserade på de teman som högskoleförordningen föreskriver för utbildningsvetenskaplig kärna, men det finns mål som rör dessa teman som samtidigt kräver t ex analys och kritisk granskning av information. I kursplanernas (som i sin helhet är styrande för kursen) och kurshandledningarnas beskrivningar av innehåll, arbetsformer och examination finns MIK-aspekter tydligt uttryckta. [...]”

”Samhällskunskap: I nuläget finns skrivningar om mera allmänna kunskaper om källkritik och (samhälls-) vetenskapliga metodkunskaper i kursmålen för de samhällsvetenskapliga ämnesstudierna, men inga specifika kopplingar mellan detta till media, digitala eller andra. En skrivning om medias roll i politiken kommer att införas, men merparten av utbildning i metodmedvetande och källkritik kommer även i fortsättningen bedrivas (och behandlas) på ett ”medieoberoende” sätt.”

”Ja, utbildningen i svenska innehåller medievetenskapliga moment, särskilt mötet mellan olika medieformer, adaption, multimodalitet, intermedialitet.”

”Bildkurser omfattande 30 hp: handhavandekompetens, bildskapande, källkritik, sociala medier, identitetsskapande, sociala strukturer, etik på nätet, kritisk diskursanalys av populärkultur.”

6. Ingår delkurser med MIK-profil i programmet? (%)

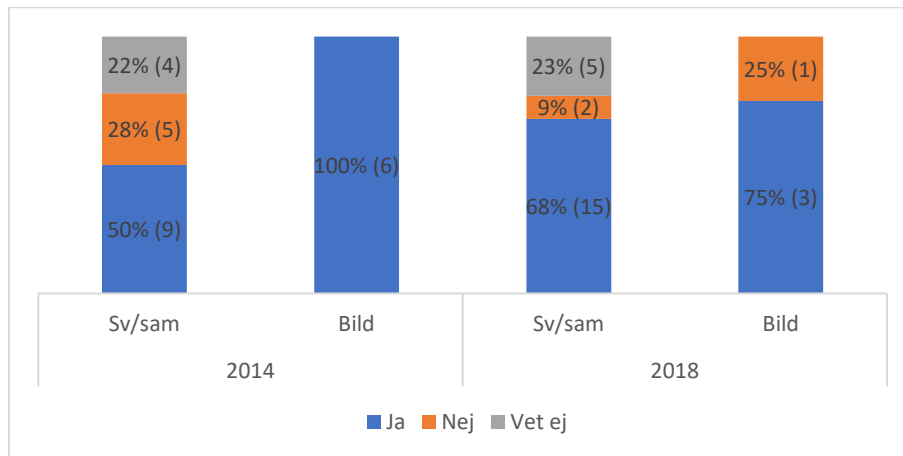

Observera att endast 3 av 4 bildprogram svarat på denna fråga 2018, vilket förklarar procenttalen i stapeln längst till höger. Diagrammet visar på relativt stora förändringar över tid, dock inte motsägelsefulla sådana. När det gäller Sv/Sam har inte andelen program som har delkurser med MIK-profil förändrats nämnvärt. Däremot är det 2018 betydligt fler som inte ger sådana kurser. Avseende Bild är förändringen marginell.

Kurslitteratur

Kurserna profileras även genom den kurslitteratur som används i undervisningen.

7. Förekommer det kurslitteratur som har tydlig MIK-koppling? (%)

Diagrammet visar på en ökning av sådan kurslitteratur bland Sv/Sam, 18 procentenheter vilket motsvarar 6 program. Vad gäller Bild syns istället en minskning som dock endast motsvarar ett enda program.

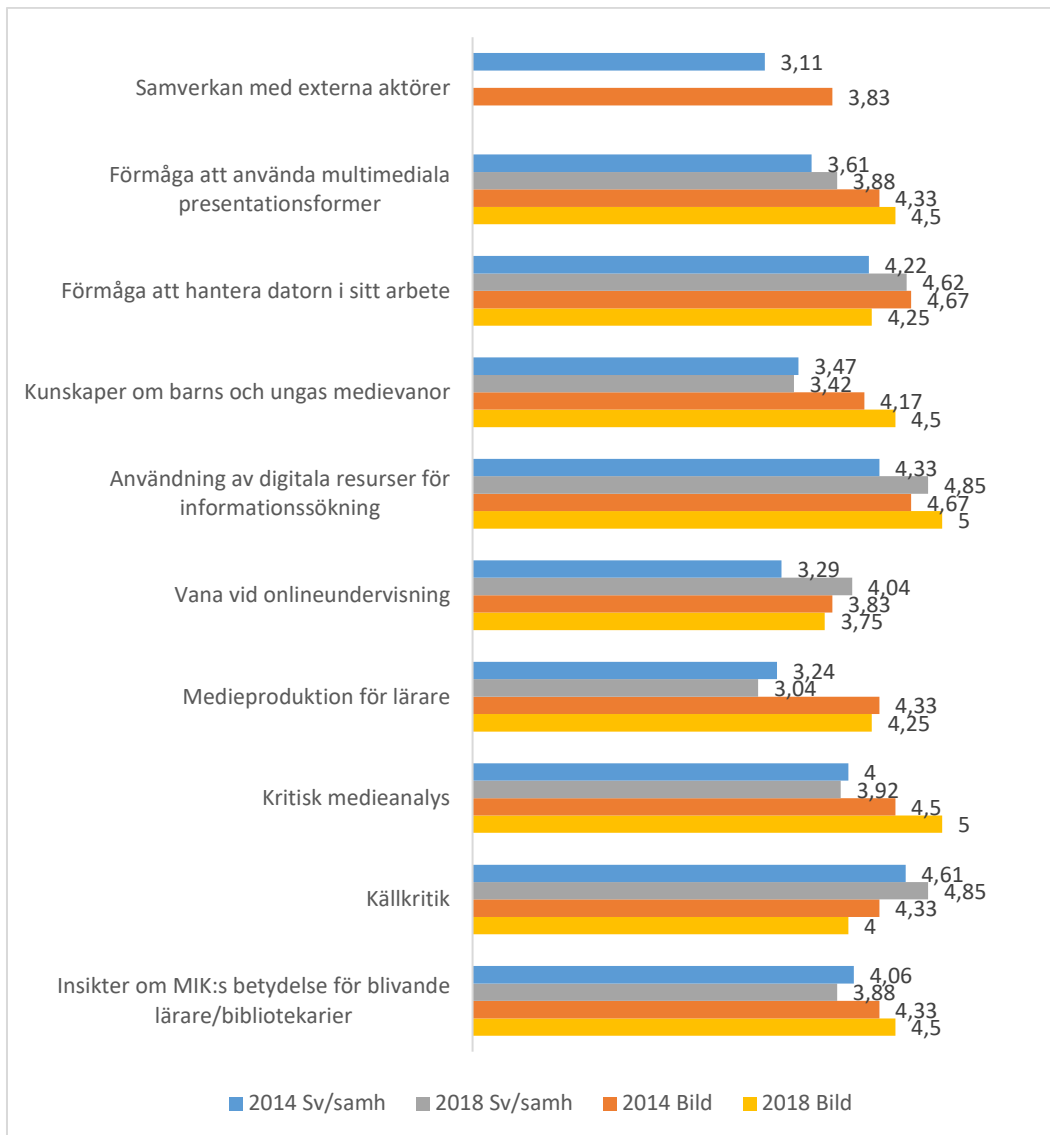
Några av de återkommande titlarna var:

- *Såpor istället för Strindberg? Litteraturundervisning i ett nytt medielandskap.* Olin-Scheller. (2008).
- *Introduktion till filmpedagogik: vita duken som svarta tavlan.* Janson, Malena, red. (2014)
- *Medie- och informationskunnighet i nätverkssamhället: Skolan och demokratin.* Carlsson, Ulla (red.) (2013)

Kompetensfrågor

En fråga handlar de MIK-relaterade kompetenserna hos såväl lärarutbildarna vid programmet som de studenter som examineras vid lärosätet. Respondenten ombads gradera kompetensen på en rad MIK-områden utifrån en femgradig skala där 1 = mycket låg, och 5 = mycket hög.

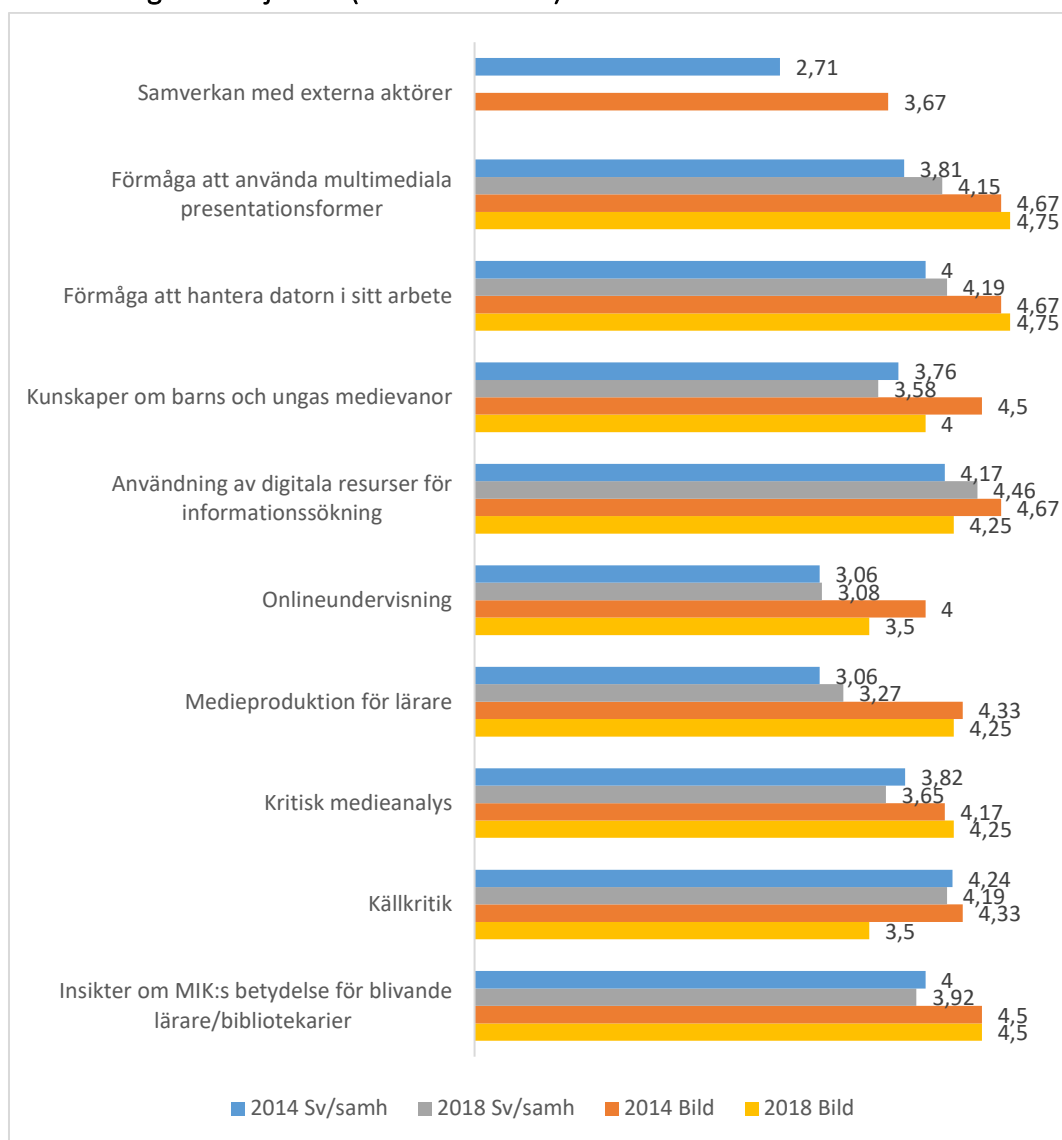
8. Ange kompetensen ifråga om följande bland lärarutbildarna i programmet. (På en skala 1–5)

Observera att diagrammet inte redovisar procent utan medelvärdet av vad som angetts på den femgradiga skala som beskrivits ovan, samt att det första svarsalternativet inte fanns med 2018. Genomgående anses lärarutbildarna ha hög eller mycket hög kompetens i fråga om MIK-relaterade förmågor. När det gäller Sv/Sam har det flesta förmågor/kompetenser ökat eller är på samma nivå jämfört med 2014, med undantag för ”insikter om MIK:s betydelse för blivande lärare” samt ”medieproduktion för lärare”. När det gäller Bild är utvecklingen mer otydlig och det går inte att se en generell tendens. Vissa har ökat, andra har minskat och det är ungefär hälften åt båda håll.

För bildlärarutbildare toppas kompetenserna enligt enkäten 2018 av kritisk medieanalys (5), och användning av digitala resurser för informationssökning (5). För lärarutbildare inom Sv/Sam är det kompetenserna rörande användning av digitala resurser för informationssökning, och källkritik som ligger i topp.

9. Vilka kompetenser kan lärarstudenterna som genomgått programmet förväntas ha ifråga om följande. (På en skala 1–5)

Observera att diagrammet inte redovisar procent utan medelvärdet av vad som angetts på den femgradiga skala som beskrivits ovan, samt att det första svarsalternativet inte fanns med 2018. Skattningarna av studenternas förväntade kompetenser ligger i stort på samma nivåer som lärarutbildarnas i den förra frågan. Överlag skattas bildstudenterna högre än studenterna på svenska/ samhällskunskapsprogrammet, utom då det handlar om källkritik (3,5 jämfört med 4,19), och användning av digitala resurser för informationssökning (4,25 jämfört med 4,46). Sett över tid syns endast mindre förändringar förutom när det gäller källkritik avseende Bild som sjunkit påtagligt sedan 2014, detsamma gäller onlineundervisning.

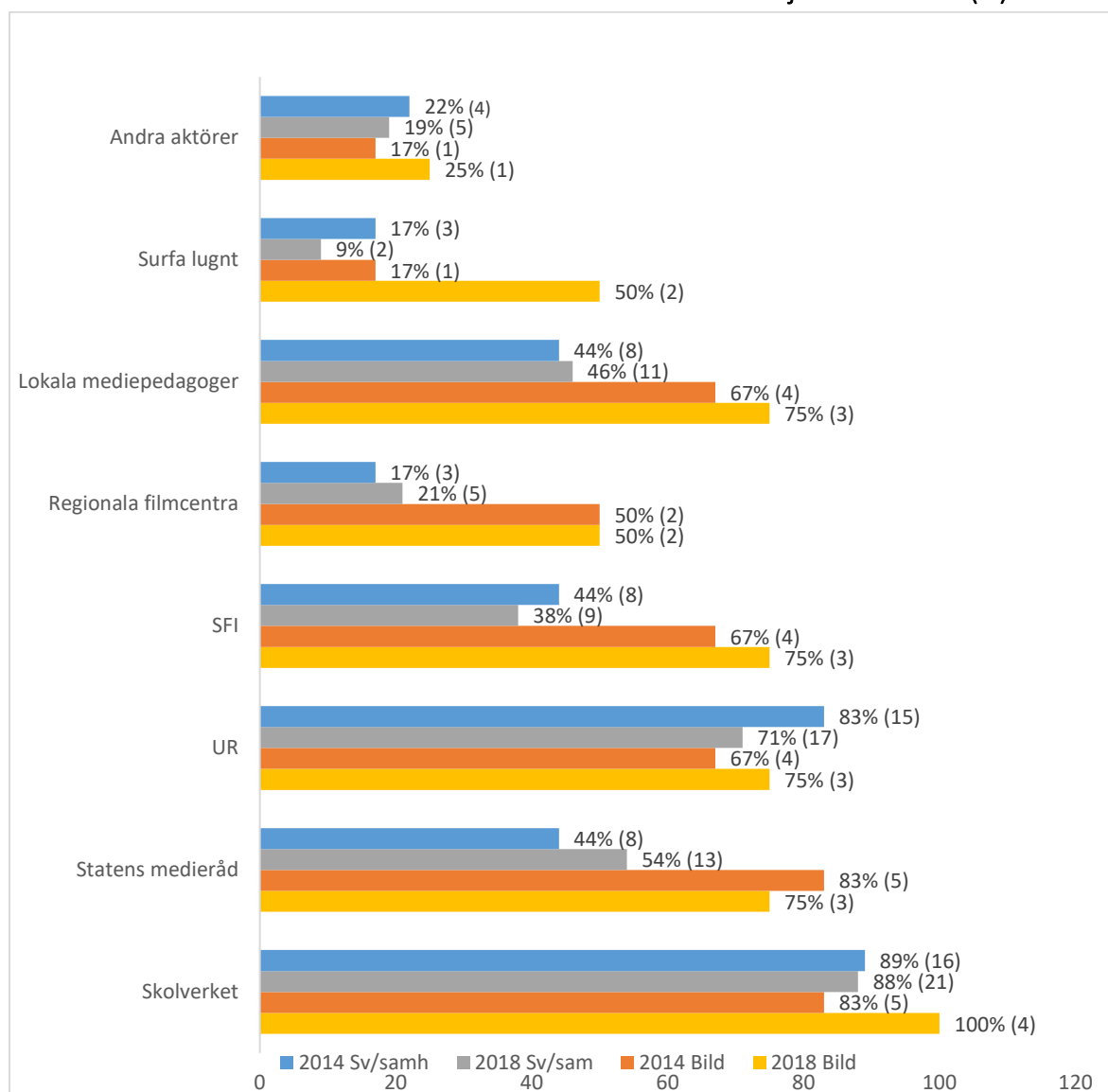
Resurstillgång och framtidsperspektiv

Det finns flera aktörer som utvecklar material om MIK med allmänheten som målgrupp. Med tanke på mängden insatser och resurser/material som finns tillgängligt är det relevant

att fråga i vilken mån dessa resurser är bekanta – och om de används inom lärarutbildningarna.

10. Används MIK-relaterade resurser som tillhandahålls av följande aktörer? (%)

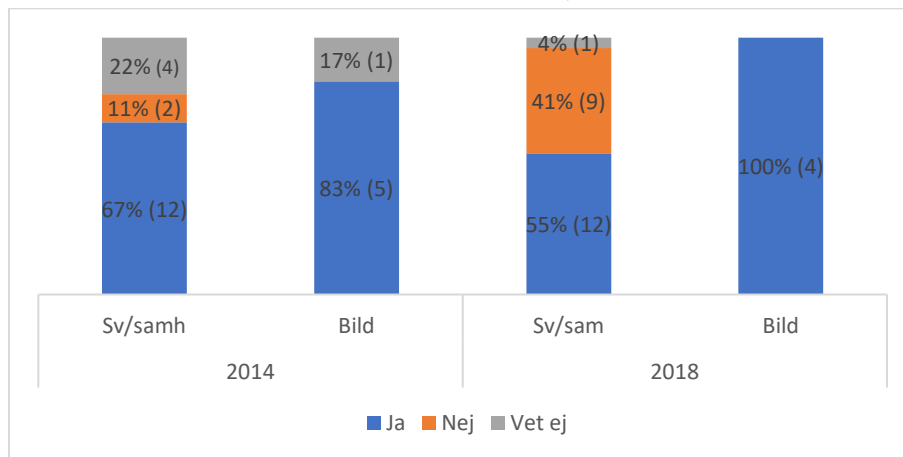
Användningen av de olika MIK-resurserna är generellt högre inom bildlärarprogrammen än i svenska-/samhällsvetenskapsprogrammen. Skolverkets resurser är de som flest program använder.

Sett över tid är förändringarna tämligen små, med två undantag. På Sv/Sam har användningen av Statens medieråds material ökat från 8 program (44 %) till 13 program (54 %), och användningen av Skolverkets material ökat från 16 program (89 %) till 21 program (88 %).³

³ Alltså en ökning i absoluta tal, men en procentuell minskning till följd av det större antalet utbildningsprogram 2018.

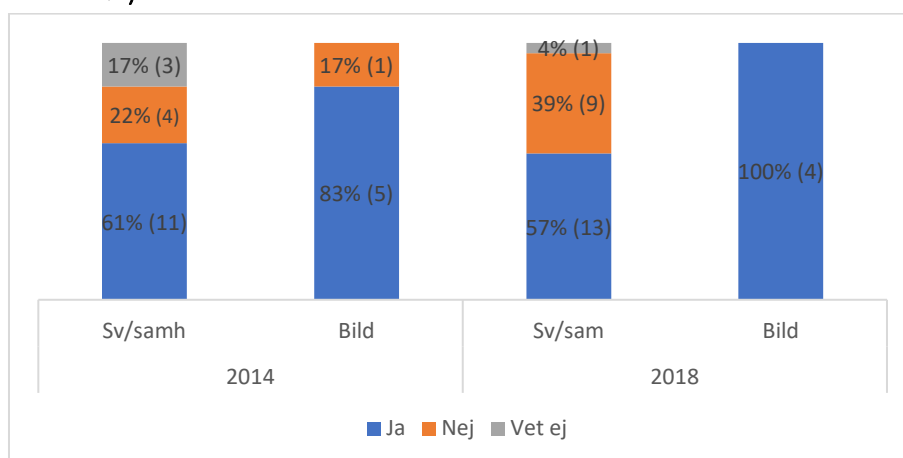
En annan sida av resursfrågan är tillgång till teknik, och möjligheterna till fortbildning inom den egna skolan.

11. Teknik: Satsas det särskilda resurser på MIK-området under året? (2014 resp. 2018, %)

Det är inte alldeles självklart hur detta resultat ska tolkas. Till att börja med är frågan ett stickprov, den visar bara hur det förhåller sig under 2014 respektive 2018, det kan ha förekommit (eller inte förekommit) satsningar under mellanliggande år som inte syns här, därför är det tveksamt om man kan betrakta detta som förändringar över tid. De förhållandevis höga andelarna "vet ej" från 2014 gör det också svårt att veta huruvida resultatet 2018 beror på att oklarheter försvunnit, eller om förekomsten av satsningar förändrats. Med detta sagt kan man ändå konstatera att samtliga bildlärarprogram satsar tekniskt. När det gäller Sv/Sam är det samma antal program (12 st.) som genomför sådana satsningar både 2014 och 2018. Den stora förändringen där ligger i att det är betydligt fler som inte genomför sådana satsningar, från två program 2014 till nio 2018.

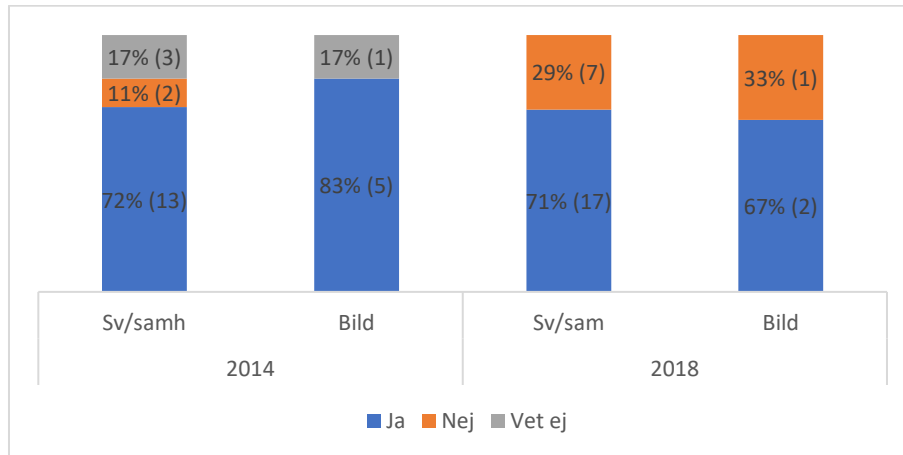
12. Ekonomi: Satsas det särskilda resurser på MIK-området under året? (2014 resp. 2018, %)

Samma reservation gäller denna frågas resultat. Även avseende ekonomi satsar samtliga bildlärarprogram särskilda resurser under 2018. Medan antalet Sv/Sam som genomför sådana satsningar under 2018 ökat något (från 11 till 13), är detta en något lägre andel

(57 %) än 2014 (61 %). Det är också fler som inte har sådana satsningar 2018 (9 st.) mot 2014 (4 st.).

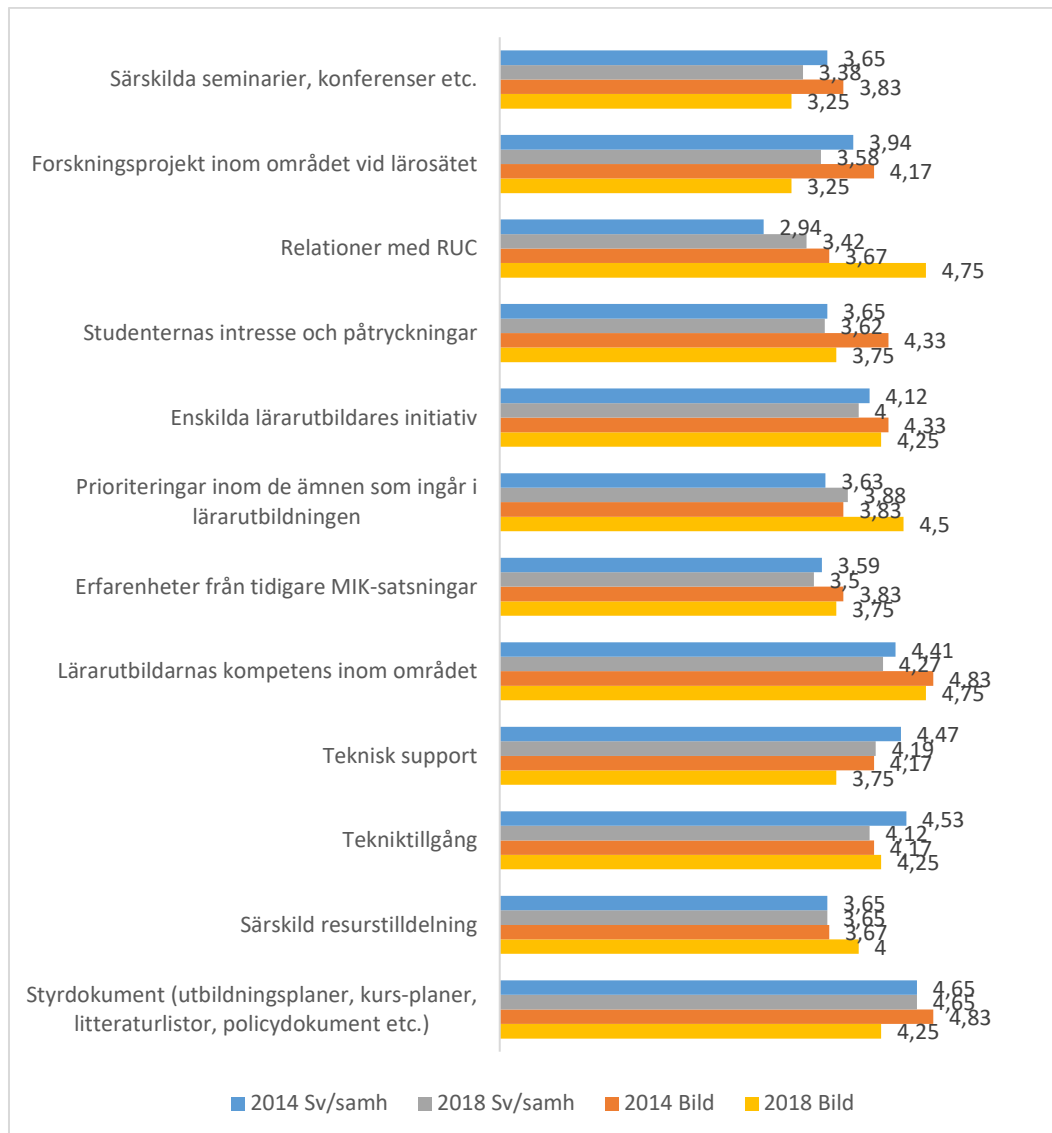
13. Fortbildning för lärarutbildare: Satsas det särskilda resurser på MIK-området under året? (2014 resp. 2018, %)

Observera att endast 3 av 4 bildprogram svarat på denna fråga 2018, vilket förklarar procenttalen i stapeln längst till höger. Till skillnad från de två föregående frågorna visar det sig att 2018 innebär mindre satsningar än 2014 när det gäller bildprogrammet. Just fortbildning visar sig också anses som en av de viktigaste aspekterna för ett ökad MIK-inslag på utbildningarna. På Sv/Sam ökar både antalet som satsar (från 13 till 17) och antalet som inte satsar (från 2 till 7).

Respondenterna ombads också att skatta olika faktorerers vikt för utvecklandet av MIK inom programmet enligt en skala där 1=Inte alls viktigt, och 5=Mycket viktigt.

14. Hur viktiga är följande faktorer för utvecklandet av MIK inom programmet? (På en skala 1–5)

Observera att diagrammet inte redovisar procent utan medelvärdet av vad som angetts på den femgradiga skala som beskrivits ovan. Som helhet svarar programmen relativt likartat, med några undantag är det också små förändringar över tid. Det är heller inget svarsalternativ som inte anses viktigt. De största skillnaderna mellan programmen gäller skattningen av relationer med regionala utvecklingscentra (RUC), där bildprogrammet skattar det högre än Sv/Sam. 2018 anser bildutbildningarna till och med detta vara viktigare än styrdokument.

Övriga kommentarer

I en sista öppen fråga fick respondenterna möjlighet kommentera enkäten och/eller MIK-frågorna brett utifrån verksamheten och villkoren vid sitt lärosäte. Nedan följer några av dessa kommentarer.

”I enkäten används begreppen MIK, MIK-relaterade kunskaper, MIK-kopplingar, MIK-profil, utan att det egentligen definieras vad som avses. Eftersom begreppet MIK inte är ett begrepp som är utbrett bland lärarutbildare har det inte ett givet innehåll. I följebrevet finns en definition som är väldigt bred, men vad skiljer eventuellt begreppet från t.ex. IT-kompetens eller digital kompetens?”

”Som kommentar till enkätens frågor: Det är svårt att bedöma om fokus är specifikt på Medie- och Informationskunnighet (som ju har sina egna referensramar), eller digital kompetens generellt. Här har vi utgått från digital kompetens generellt, som rymmer också kunskaper så som att söka och kritiskt och etiskt värdera och också använda information (se bilaga till regeringsbeslut I:1, Nationell digitaliseringsstrategi för skolväsendet, 2017-10-19). En annan reflektion relaterat till enkätens frågor, och som orsakar svårigheter att besvara dessa, är den stringent använda singularisformen av lärarutbildningarna som i enkäten betecknas lärarprogrammet. Karlstads universitet har flera lärarutbildningsprogram, men det var otydligt om svaren skulle baseras på ett program eller flera. Här har vi utgått från exempel från olika lärarutbildningsprogram för att illustrera svaren på enkätens frågor.”

”Universitetet är ett väldigt brett lärosäte där vi försöker använda oss av den kompetens som finns vid de olika institutionerna genom att vid behov ”låna in” den kompetens som är efterfrågad från andra delar av lärosätet. Det faktiska arbetet med MIK skiljer sig mellan institutionerna och svaren i enkäten speglar ett genomsnitt mellan de i dessa inriktningar ingående institutioner.”

”Tyvärr har just ämneslärarutbildningen ett mindre antal inslag av MIK relaterade delar än den övriga grundlärarutbildningen. Varför det har blivit så beror mycket på vilka lärare som undervisar i de olika kurserna i de olika programmen. Detta har tagits upp för diskussion.”

”Det är svårt att svara på frågor som rör lärarutbildarnas kompetens, eftersom detta varierar från individ till individ. Vissa lärarutbildare har en mycket hög kompetens vad gäller digitala resursers användning både i deras egen undervisning och för lärarstudenternas praktik under den verksamhetsförlagda utbildningen. Andra lärarutbildare prövar lite enklare verktyg efter fortbildningsinsatser, t.ex. flipped classroom och Sokrative. Ytterligare andra lärare föredrar att använda övervägande analoga resurser, men samtliga lärarutbildare måste ha en genomsnittligt god insikt i digitala resursers betydelse för läraryrket i skolan. Alla lärare som besöker studenter på VFU (verksamhetsförlagd utbildning) kommer på ett naturligt sätt i kontakt med studenternas övning i digitala resurser i undervisningen, eftersom detta är ett återkommande förväntat studieresultat i VFU-kursplanerna. Kvaliteten på de digitala inslagen under VFU kan dock variera beroende på skolornas utrustning och skolhandledarnas kompetens.”

Sammanfattning och reflexioner: lärarutbildningarna

Resultaten från enkäten visar bland annat att:

- MIK som begrepp används i högre grad inom utbildningarna 2018 jämfört med 2014. "Digital kompetens" och "IKT" är de vanligaste begreppen på Sv/Sam-programmen och lika vanliga som MIK på bildprogrammen
- Styrdokumenten och lärarutbildarnas kompetens anses vara de viktigaste faktorerna för utvecklingen av MIK inom Sv/Sam-programmen. Inom bildprogrammen anses lärarutbildarnas kompetens och relationerna med regionala utvecklingscentra viktigast
- Trots att styrdokument anses centrala för MIK-utvecklingen är det alltså få program som har lokala examensmål avseende MIK. Endast 15 procent av utbildningarna i Sv/Sam och 25 procent av Bild har skrivningar som är mer långtgående än Högskoleförordningens formulering
- Skolverkets MIK-relaterade resurser är de som används i högst utsträckning
- En majoritet vid lärarutbildningarna anger att det under 2018 satsas särskilda resurser avseende ekonomi, teknik och fortbildning av lärarutbildare om MIK

Kännedomen om och användningen av MIK-begreppet tycks ha ökat påtagligt inom de undersökta lärarutbildningarna sedan 2014. Det är dock fortfarande en mängd andra begrepp i omlopp och deras förhållande till varandra är otydliga. Syftet med MIK-begreppet är framförallt att ha en paraplyfunktion, där andra begrepp, t.ex. digital kompetens inryms. Detta har dock inte slagit igenom. Området är samtidigt komplext och i vissa avseenden kan bilden av en brist på MIK vara missvisande eftersom de andra begreppen i praktiken kan ha en vidare tolkning och innebörd på dessa utbildningar. Utifrån denna enkät kan inga definitiva slutsatser dras om just detta förhållande. Undersökningen visar samtidigt att begreppet digital kompetens inte används vid alla utbildningsprogram. Det återfinns inte i kursplanen för bildämnet, men är tydligt framskrivet i såväl LGR11 som i kursplanerna för svenska och samhällskunskap.

En förutsättning för att barn ska kunna få en relevant MIK-utbildning i skolan är att deras lärare har rätt kompetens, vilket i sin tur betyder att de bör ha genomgått en lärarutbildning där MIK-relevanta kunskaper, tekniker och arbetsformer har haft en framskjuten plats.

Skolinspektionen publicerade hösten 2018 en kvalitetsgranskning av undervisningen i källkritik i samhällskunskap och svenska på 30 högstadieskolor.⁴ Där konstateras bl.a. att undervisningen i traditionell källkritik i huvudsak är tillfyllest, men att den inte är

---

⁴ *Undervisning om källkritiskt förhållningssätt i svenska och samhällskunskap.*

<https://www.skolinspektionen.se/globalassets/publikationssok/granskningsrapporter/kvalitetsgranskningar/2018/kallkritik/undervisning-om-kallkritiskt-forhallningssatt.pdf>

uppdaterad i förhållande till digitala medier och att det finns brister avseende kritiska förhållningsätt till bilder, såväl stilla som rörliga. Sammantaget menade inspektionen att 24 av 30 granskade skolor behöver utveckla källkritikundervisningen och över hälften bedöms ha utvecklingsområden som rör lärarnas kompetens och kompetensutveckling. Att stärka MIK på lärarutbildningarna hjälper inte utexaminerade lärare, men kan på lång sikt utveckla skolundervisningen i källkritik.

Det finns en diskrepans mellan vad Högskoleförordningen stipulerar angående MIK på lärarutbildningarna och vad eleverna i grund- och gymnasieskolan ska kunna bemästra enligt läro- och kursplanerna. Skrivningarna i Högskoleförordningen är generellt på en mer övergripande nivå, men sedan digital kompetens infördes i LGR11 ställes fler och mer detaljerade krav på elevernas medie- och informationskunnighet än vad HSF ställer på lärarstudenternas. MIK kan visserligen skrivas fram i de enskilda lärosätenas lokala examensmål, men det har hittills inte gjorts i nämnvärd utsträckning. Att förlita sig på lokala examensmål i stället för centrala examenskrav innebär också en påtaglig risk för att likvärdigheten i lärarutbildningarna urholkas, Det är också tydligt – eftersom utbildningarna framhåller styrdokumentens vikt för utvecklingen av MIK vid programmen – att om HSF var tydligare i skrivningarna om MIK, skulle genomslaget vid utbildningarna vara omedelbart.

MIK inom svensk biblioteks- och informationsvetenskaplig utbildning

Bakgrund

Biblioteken är en central aktör när det gäller spridningen av MIK, bibliotekarierna spelar en viktig roll för om och hur MIK överförs till medborgare i olika åldrar. MIK-frågor är en del av bibliotekens lagbundna uppdrag, där folkbiblioteken särskilt ska "(...) främja läsning och tillgång till litteratur. Folkbiblioteken ska verka för att öka kunskapen om hur informationsteknik kan användas för kunskapsinhämtning, lärande och delaktighet i kulturlivet."⁵ Skolbibliotekets pedagogiska uppgift när det gäller att stärka eleverns MIK-kompetenser (bl.a. informationssökning och källkritik) betonas i skolans digitaliseringsstrategi.⁶

Det finns olika vägar att gå för att utbilda sig till bibliotekarie, men för samtliga gäller att man läser ämnet biblioteks- och informationsvetenskap. Detta kan ske inom ramarna för antingen ett kandidat-, magister- eller masterprogram. I Sverige finns fem lärosäten som ger utbildning i biblioteks- och informationsvetenskap. Beskrivningen nedan av utbildningarna utgår ifrån *Profession, utbildning, forskning: biblioteks- och informationsvetenskap för en stärkt bibliotekarieprofession*, framtagen 2018 av Nationella sekretariatet för nationell biblioteksstrategi, vid Kungliga Biblioteket (KB).⁷

Utbildningarna vid de olika lärosätena är i stort sett likadana, men inriktningar och profilområden kan variera. Utbildningarna har samma ämnesmässiga kärna: kunskapsorganisation, informationsförmedling, bibliotekens roll som kunskaps- och kulturinstitutioner, litteraturförmedling och läsfrämjande arbete samt studier av olika användargrupper. Utöver den ämnesmässiga kärnan ingår även informations- och kulturpolitik, etik, vetenskaplig kommunikation, bibliometri, ledarskap och verksamhetsutveckling i utbildningarna.

Det är ytterst högskolelagen⁸ respektive högskoleförordningen⁹ som påverkar utbildningarnas innehåll, men även andra lagar påverkar verksamheten vid utbildningarna, t.ex. förvaltningslagen och riktlinjer på respektive lärosäten. Högskoleförordningen (HSF) stipulerar bl.a. tillträdesregler, examensmål, och vad som kan överklagas. Här finns också reglerat vilka kunskaper utbildningarna måste ge studenterna för att examinera dem på

---

⁵ 7§ Bibliotekslag (2013:801)

⁶ *Nationell digitaliseringsstrategi för skolväsendet*

<https://www.regeringen.se/4a9d9a/contentassets/00b3d9118b0144f6bb95302f3e08d11c/nationell-digitaliseringsstrategi-for-skolvasendet.pdf>

⁷ Kungliga Biblioteket (2018). *Profession, utbildning, forskning: biblioteks- och informationsvetenskap för en stärkt bibliotekarieprofession*. Joacim Hansson, Åse Hedemark, Ulrika Kjellman, Jenny Lindberg, Jan Nolin, Olof Sundin, Per Wisselgren.

⁸ Högskolelag 1992:1434.

⁹ Högskoleförordning 1993:100

olika nivåer. Här ingår t.ex. att studenterna måste “visa förmåga att söka, samla och kritiskt tolka relevant information för att formulera svar på väldefinierade frågeställningar” (grundnivå) eller “visa förmåga att identifiera sitt behov av ytterligare kunskap och att ta ansvar för sin kunskapsutveckling” (masternivå).¹⁰

Programmen i biblioteks- och informationsvetenskap är professionsförberedande ämnesutbildningar, och inte yrkesutbildningar (som exempelvis lärar- och psykologutbildning). Detta betyder att utbildningarna inte har specifika mål kopplade till sin profession, utan enbart generella mål som högskoleförordningen anger. Dessa kan sedan kompletteras med lokala examensmål.

Studiens genomförande

Som en del i en kartläggning av insatser och aktörer kring medie- och informationskunnighet i Sverige 2018 genomförde Statens medieråd en enkätstudie av de program inom biblioteks- och informationsvetenskap som ger bibliotekarieexamen. Enkäterna skickades till registrator vid utbildningarna med önskemål om att den skulle fyllas i av någon med övergripande utbildningsansvar för utbildningen (dekan, akademisk chef, utbildningsledare, programansvarig etc.). Enkäten gäller kännedom om, förekomsten av verksamheter och framtidsplanerna kring MIK inom utbildningsprogrammen. Enkäten sändes till samtliga lärosäten med utbildning inom biblioteks- och informationsvetenskap – fem lärosäten med totalt åtta program. Enkäten är baserad på den enkät som Statens medieråd 2014 och 2018 skickade till lärarutbildningar i Svenska/Samhällskunskap respektive Bild. Enkätfrågorna har anpassats för att passa utbildningarna i biblioteks- och informationsvetenskap och har stämts av med personal vid Bibliotekshögskolan i Borås. Till enkäten hörde ett följebrev där MIK beskrevs enligt följande:

”Medie- och informationskunnighet är ett samlingsbegrepp för de kunskaper som krävs för att finna, analysera, kritiskt värdera och skapa information i olika medier och sammanhang. MIK är alltså ett paraplybegrepp som omfattar både mediekunnighet och informationskunnighet, och även digital kompetens.”

Eftersom det rör sig om ett totalurval utan bortfall kan representativiteten sägas vara synnerligen god. Däremot kan validiteten – om man verkligen lyckats mäta det som avsetts – diskuteras. Flera av svaren på de öppna frågorna antyder att MIK-begreppet tolkats olika vid olika lärosäten. Trots det bifogade informationsbrevet, verkar inte alla förstått vad som avsetts, och anger istället IT-användning eller digitala verktyg som användning av PowerPoint eller nätbaserade schemaläggningssystem.

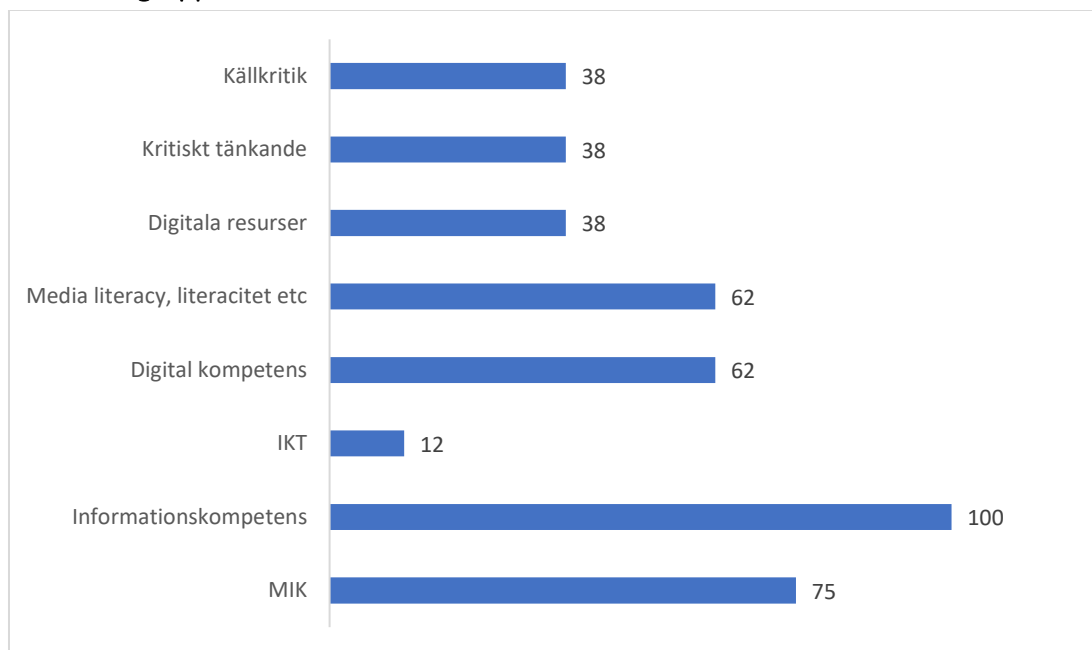
¹⁰ Ibid.

Resultat

Då det endast handlar om åtta svarande utbildningsprogram bör läsaren hålla i minnet att ett svar motsvarar 12,5 %. I redogörelsen nedan har alla siffror rundats av till närmaste jämna heltal.

Terminologi

15. Är MIK ett begrepp som används inom utbildningen vid ditt lärosäte? Vilka andra begrepp används?

Diagrammet ovan redovisar svaren på två frågor: dels om MIK-begreppet används vid respektive utbildningsprogram, dels en öppen fråga vilka andra begrepp som används i sammanhanget. Svaren visar att MIK är ett begrepp i bruk inom majoriteten av bibliotekarietutbildningarna – 75% av utbildningarna använder det. Det enda begrepp som används mer är "informationskompetens".

Nedanstående citat från den öppna frågan illustrerar hur integrerat MIK-begreppet numera tycks vara:

"Informationskompetens och några andra beteckningar förekommer delvis av gammal vana och tradition, men MIK är i det stora hela etablerat."

"Vi har gått över till att använda MIK där vi arbetar med det. Närmaste synonym hos oss är informationskompetens."

Styrdokument och lärandemål

Som bl.a. UNESCO påpekar är styrdokument i form av utbildningsplaner och kursplaner centrala för utvecklandet av MIK i utbildningen. Följande frågor handlar därför om huruvida

det finns MIK-kopplingar i utbildningens lokala examensmål, och i kursplanernas lärandemål. Här ombads respondenterna även ge exempel.

16. Finns det MIK-kopplingar i programmets lokala examensmål?

Samtliga åtta program uppger att det finns sådana kopplingar. Det framgår även att MIK kan ingå i lärandemålen såväl direkt och uttalat, som indirekt/uttalat, enligt exemplet nedan:

”I det första lärandemålet ingår MIK även om det inte står uttalat. (Detta eftersom MIK ingår i biblioteks- och informationsvetenskap med koppling till hur information och kultur kommuniceras.): Visa kunskap och förståelse inom området kommunikation av information och kultur inom arkiv, bibliotek och museer, inbegripet såväl brett kunnande inom området som väsentligt fördjupade kunskaper inom vissa delar av området samt fördjupad insikt i aktuellt forsknings- och utvecklingsarbete.

I det tredje, fjärde, femte, och femtonde lärandemålen ingår MIK direkt: Visa förmåga att kritiskt och systematiskt integrera kunskap och att analysera, bedöma och hantera komplexa företeelser, frågeställningar och situationer även med begränsad information. Visa förmåga att kritiskt, självständigt och kreativt identifiera och formulera frågeställningar, att planera och med adekvata metoder genomföra kvalificerade uppgifter inom givna tidsramar och därigenom bidra till kunskapsutvecklingen samt att utvärdera detta arbete. Visa förmåga att i olika sammanhang muntligt och skriftligt klart redogöra för och diskutera sina slutsatser och den kunskap och de argument som ligger till grund för dessa i dialog med olika grupper. Återfinna samt kritiskt värdera och granska information och kultur utifrån en kontextuell förståelse för deras produktion och de verksamheter där de kommuniceras.”

Ett annat exempel är:

”Vi har en hel kurs som enbart riktar in sig på MIK. Frågor som rör MIK kommer också i separata kurser om bibliotekens roll i samhället, läsfrämjande verksamhet samt bibliotekspedagogik.”

17. Inkluderar kursplanernas lärandemål MIK-aspekter?

Samtliga åtta svarade ja på frågan, nedan redovisas några exempel på svar:

”Förmåga att värdera och tillämpa aktuell forskning om användargrupperns behov, sökning och användning av information. Kunskaper om pedagogiska metoder för att förmedla information och öka tillgängligheten till information för olika användare och användargrupper. Kunskaper om forskning och teorier om olika användargrupperns informationspraktiker.”

”I enlighet med ovan är de flesta av våra förväntade studieresultat (FSR) direkt kopplade till särskilt informationskunnighet och -hantering.”

18. Ingår delkurser med MIK-profil i programmet?

38 % av programmen angav att det finns delkurser med en sådan profil. Som följdfråga ombads respondenterna att beskriva omfattningen av dessa delkurser i den mån de förekommer. Av svaren framgår bl.a. att kurserna inte behöver ha explicit och uttrycklig MIK-profil för att ändå omfatta MIK:

”De flesta kurserna innehåller MIK-inslag, men det är inte uppenbart att någon kurs kan betraktas som att den har MIK-profil.”

”Inga kurser beskrivs som profilerade mot MIK, men flera har i realiteten en tydlig MIK-profil i kursinnehållet”

”I nuläget har vi inga moment med explicit MIK-inriktning, även om de flesta kurser och moment är relaterade i en mer allmän mening (i enlighet med ovan).”

Några utbildningar specificerar dock MIK-kopplingen tydligare:

”Inga kurser har MIK-profil uttryckt i kursbeskrivningen, dock innehåller så gott som samtliga kurser på något sätt inslag som kan relateras till MIK. Ett antal kurser har i realiteten en tydlig MIK-profil i kursinnehållet. Detta gäller i synnerhet kurserna Informationskompetens och lärande resp. Informationskompetenser, men även kurserna IKT för undervisande lärare, Sociala medier Information retrieval samt Internet, samhälle och politik (samtliga 7,5 hp). Av dessa kurser är den första obligatorisk. Övriga är valbara kurser (studenterna läser totalt 30 hp valbart).”

Kurslitteratur

På frågan om det inom utbildningen förekommer kurslitteratur med tydlig MIK-koppling är svaret entydigt. Samtliga åtta program uppger flera titlar med MIK-koppling, främst med olika perspektiv på informationskompetens.

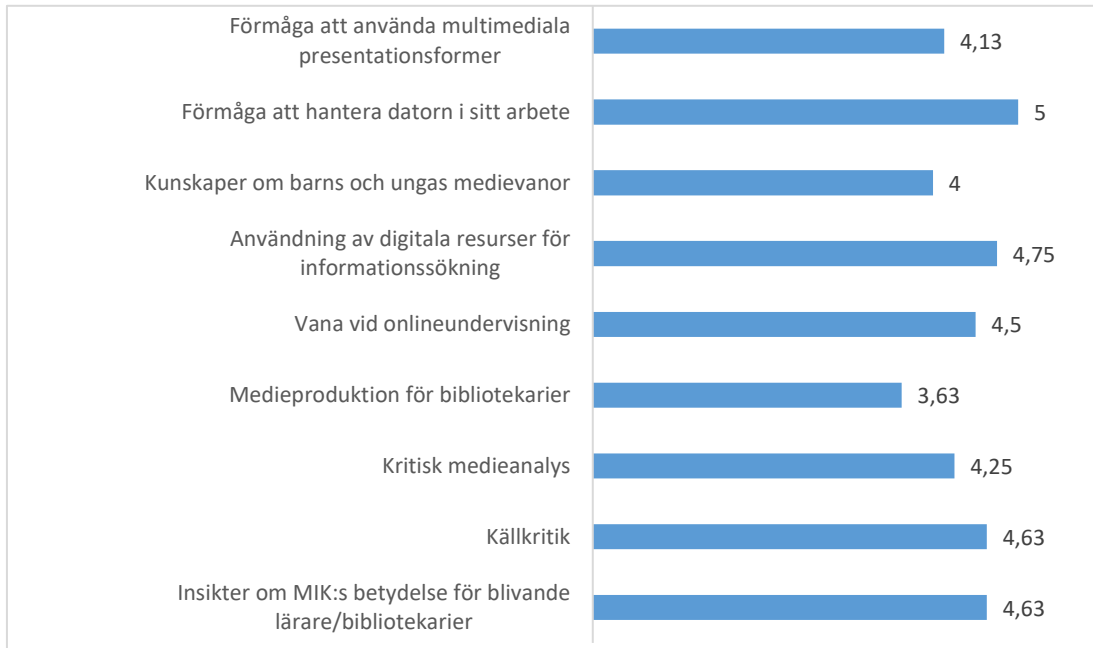
Det är inga större skillnader mellan de olika lärosätena avseende vilka exempel på kurslitteratur man anger. Titlar som flera respondenter anger är:

- Medie- och informationskunnighet – en forskningsantologi (Sundin, Eckerdal Rivano. 2014)
- Teoretiska perspektiv på informationskompetens (Limberg, Sundin, Talja. 2009)
- Introduction to information science (Bawden, Robinson. 2012).

Kompetensfrågor

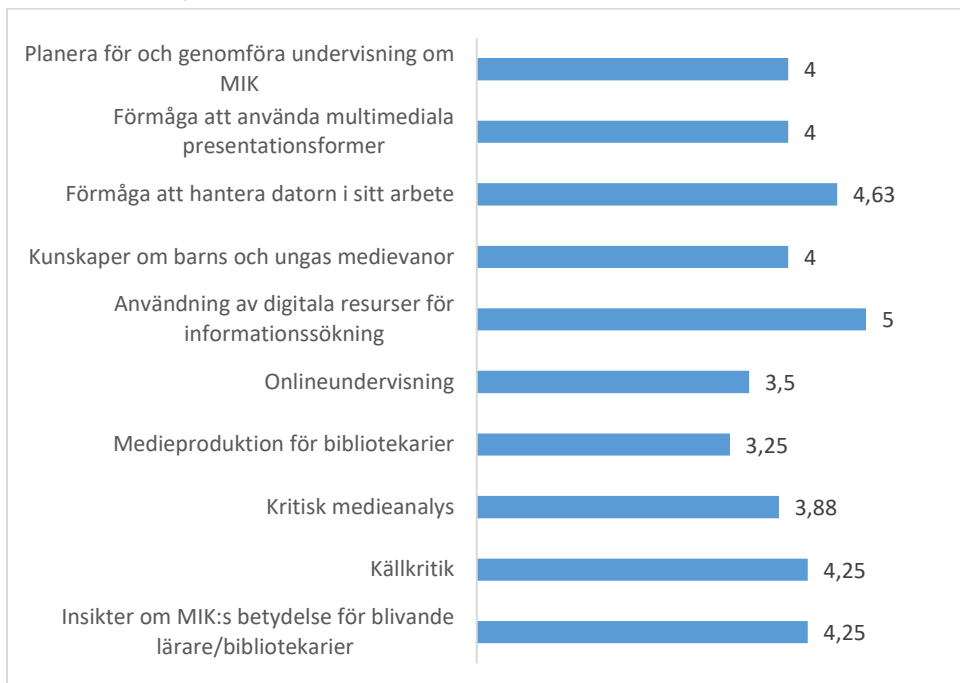
Respondenterna ombads skatta kompetenserna bland utbildare samt förväntade kunskaper bland utexaminerade studenter inom en rad MIK-områden utifrån en femgradig skala där 1 = mycket låg, och 5 = mycket god. Diagrammet nedan redovisar medelvärdena.

19. Ange kompetensen ifråga om följande bland lärarna vid programmet.

Diagrammet visar att skattningarna överlag ligger mycket högt. Förmågan att hantera datorn i arbetet ges maxpoäng vid samtliga program, och användning av digitala resurser för informationssökning näst högst (4,75). Lägst anses lärarnas kompetens vara avseende medieproduktion för bibliotekarier (3,63), vilket inte heller kan beskrivas som en av de blivande bibliotekariernas mest centrala arbetsuppgifter.

20. Vilka kompetenser kan studenterna som genomgått programmet förväntas ha ifråga om följande.

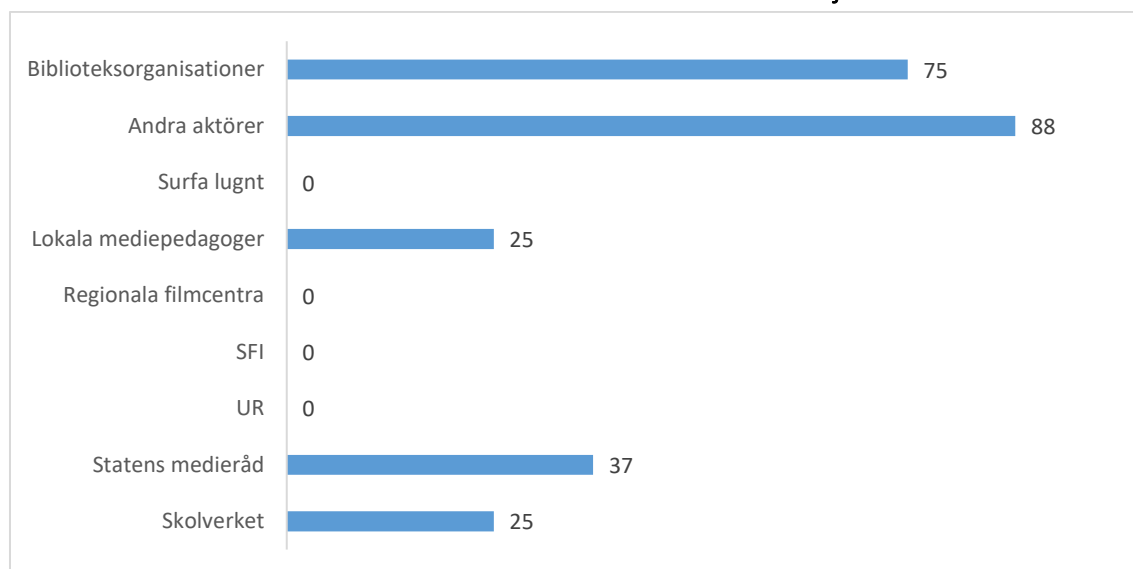
Här bör noteras att frågan kan sägas undersöka vad som är högst prioriterat inom utbildningarna snarare än en skattning av studenternas faktiska förmågor. Diagrammet visar att det som prioriteras lägst är onlineundervisning samt medieproduktion vilket heller inte specifikt ingår i bibliotekariernas vardag. Överlag finns dock en samstämmighet mellan utbildarnas kompetens och studenternas förväntade kunskaper efter examen.

Ett intressant resultat är att de nyexaminerade studenterna förväntas vara bättre än sina utbildare när det handlar om att använda digitala resurser för informationsökning. Detta skulle kunna vara ett tecken på att man uppfattar att studenterna redan har en hög förmåga när det gäller detta.

Resurstillgång och framtidsperspektiv

Som framgår av Statens medieråds och Myndigheten för press, radio, och tv:s *Kartläggning av insatser kring MIK*, från 2017, finns det flera aktörer som arbetar med MIK med allmänheten som målgrupp.¹¹ Med tanke på mängden insatser och resurser/material som finns tillgängligt är det intressant att fråga i vilken mån dessa resurser är bekanta – och om de också används inom utbildningarna i biblioteks- och informationsvetenskap.

21. Används MIK-relaterade resurser som tillhandahålls av följande aktörer?

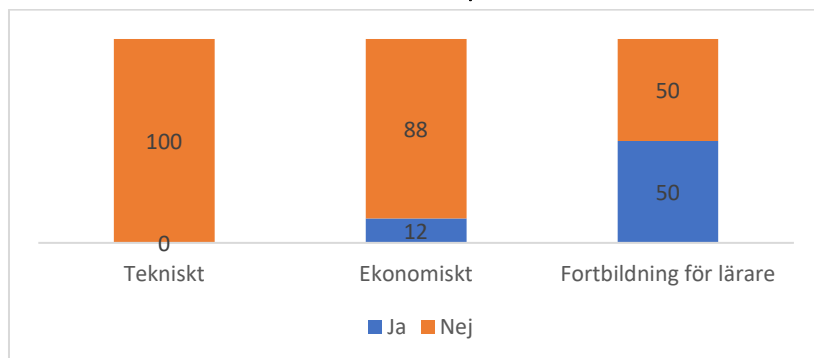
Som de absolut vanligaste resurserna kring MIK i utbildningsprogrammen för blivande bibliotekarier anges "andra aktörer", och material från biblioteksorganisationer. Exempel på det som redovisas som "andra aktörer" i diagrammet är UNESCO-publikationer och skrifter från Nordicom.

---

¹¹ Kartläggning av insatser som syftar till stärkt medie- och informationskunnighet. Redovisning av regeringsuppdrag Ku2017/01610/MF. <https://statensmedierad.se/download/18.3ff604e4160210ea6ac11fd0/1512483846171/Kartl%C3%A4ggning%20av%20insatser%20som%20syftar%20till%20st%C3%A4rkt%20medie-%20och%20informationskunnighet.pdf>

En annan sida av resursfrågan är tillgången till teknik och möjligheter till fortbildning för lärare inom utbildningarna. En fråga handlar därför om huruvida det satsas särskilda resurser på MIK-området under 2018 tekniskt, ekonomiskt, eller i form av fortbildning.

22. Satsas det särskilda resurser på MIK-området under 2018?

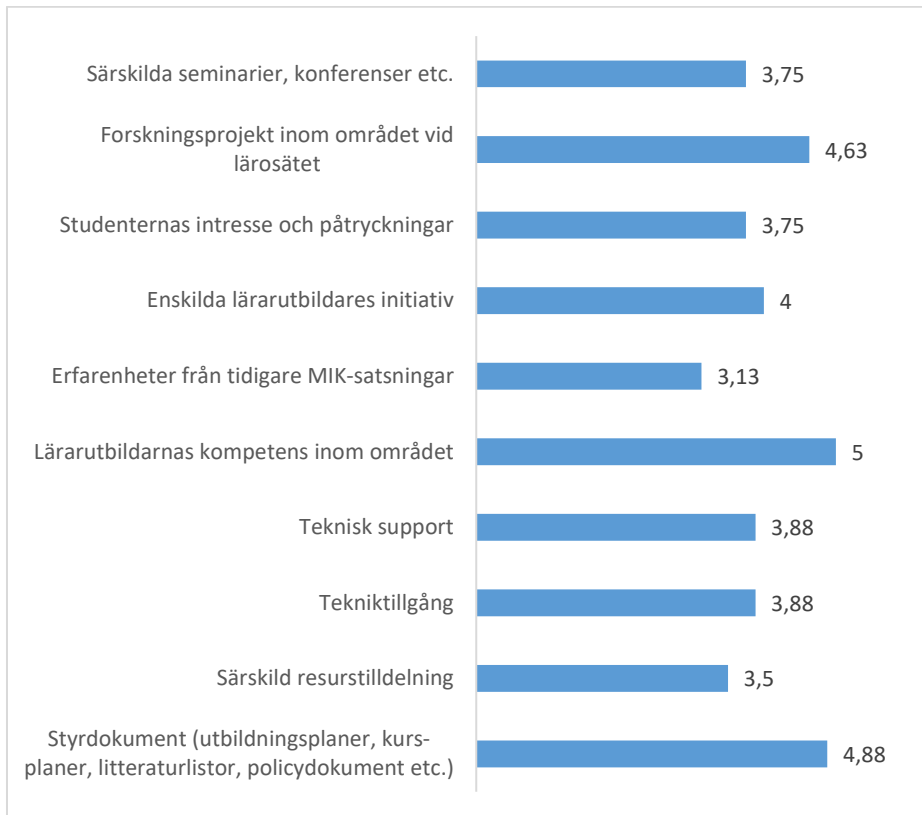

Här svarade hälften av alla utbildningar att det satsas resurser i form av fortbildning för lärare. Inga utbildningar har angett att det satsas resurser i form av teknik, och endast en utbildning svarade att det satsades ekonomiska resurser på MIK-området. Satsningarna beskrivs bl.a. som:

- Konferenser, nätverksträffar, studiebesök (2 st.)
- Lärares egen forskning (externfinansierad) (2 st.)
- Reserverade medel under 2018 för genomgång av utbildningen och vid behov – uppdatering (1 st.)

23. Hur viktiga är följande faktorer för utvecklandet av MIK inom programmet?

Respondenterna ombads att skatta olika faktorerets vikt för utvecklandet av MIK inom programmet enligt en skala där 1 = Inte alls viktigt, och 5 = Mycket viktigt.

Av svaren framgår att den enskilt viktigaste faktorn för utveckling av MIK är lärarnas kompetenser inom området (5), följt av styrdokument såsom utbildningsplaner, kursplaner, litteraturlistor, policydokument etc. (4,88), och forskningsprojekt inom området vid lärosätet (4,63).

Nedan följer några citat ur svaren:

”Att det finns god kurslitteratur om MIK som kan användas inom utbildningen. Att det finns möjlighet för lärare att kompetensutveckla sig. Ökad dialog med aktörer på MIK-området.”

”Utveckling av forskning och professionella kontakter.”

”Vi ser det som viktigt att inte definiera MIK i en snäv teknisk förståelse utan knyta frågan även till en kritisk-analytisk nivå, vilket vi som bedriver utbildning på masternivå ser som självklar.”

”Ökad medvetenhet inom lärarkollegiet, i kombination med allmänna prioriteringsfrågor.”

”Att området får en synlig och tydligt definierad roll i det allmänna utbildningsutbudet.”

Övriga kommentarer

I en avslutande fråga fanns möjlighet att ge övriga kommentarer i tillägg till enkätfrågorna. Av dessa kommentarer framgår att valbara kurser påverkar hur mycket MIK som tillkommer en blivande bibliotekarie via utbildningen.

”Utbudet av och studentens val av valbara kurser kan ha stor betydelse för vilka MIK-inslag som studenten får med sig från utbildningen.” Spetskompetensen hos lärarna som undervisar på utbildningen skiljer sig givetvis åt, även om alla har en god grundläggande kompetens inom informationsområdet.”

”Angående skattningen av studenters kompetenser efter avslutad utbildning: Utbildningsupplägget med valbara kurser gör att kompetenserna vid avslutad utbildning varierar inom studentgruppen. Spridning i kompetenser finns givetvis även bland utbildningens lärare. Som följd avser skattningarna på frågorna [rörande vissa kompetenser, anm.] en mindre del av studenterna och lärarna, jämfört med övriga alternativ där hela student-/lärargruppen kunnat tas med i bedömningen.”

”På ABM-mastern väljer studenterna att läsa en av tre inriktningar: arkivvetenskap, biblioteks- och informationsvetenskap eller museologi. Det finns dels kurser som är gemensamma för alla tre inriktningarna men där examinationsuppgifterna är anpassade för respektive inriktning och kurser som är specifika för respektive inriktning. Givet de forskningsprofiler som undervisande lärare har så är frågor som berör MIK ett stråk som löper genom hela utbildningen för studenterna som väljer inriktningen mot biblioteks- och informationsvetenskap, som är den inriktning som främst behandlats i enkäten.”

”Flera av studenterna på utbildningen har en kandidatexamen eller liknande inom b&i och är verksamma som bibliotekarier eller informationsspecialister. Detta gör att vissa kunskaper inom MIK/IK förväntas när studenterna påbörjar sina studier.”

Sammanfattning och reflexioner: biblioteks- och informationsvetenskaplig utbildning

Resultaten från enkäten om MIK i utbildningarna i biblioteks- och informationsvetenskap visar övergripande att:

- MIK är ett begrepp som används vid majoriteten av alla utbildningsprogram, men det vanligaste begreppet är informationskompetens.
- Samtliga åtta utbildningsprogram har MIK-kopplingar i utbildningens lärandemål, och samtliga har även kursplaner med lärandemål som inkluderar MIK-aspekter.
- Utbildarnas kompetenser anges, jämte styrdokument, som de viktigaste faktorerna för utvecklingen av MIK inom programmen.
- Hälften av programmen anger att det under 2018 satsas särskilda resurser på MIK-frågorna i form av fortbildning för utbildarna inom programmet. De tekniska satsningarna är däremot obefintliga och de ekonomiska få (ett av åtta program)
- Kopplingen till MIK i kurslitteraturen är tydlig: samtliga utbildningar anger flera titlar med uttalad MIK-koppling.
- Hur mycket MIK som ingår i bibliotekarieutbildningen är på många program avhängigt vilka valbara kurser studenterna går.

MIK-begreppet är alltså väl etablerat inom utbildningarna i biblioteks- och informationsvetenskap. En tänkbar förklaring till detta är att begreppet digital kompetens inte har en lika central position inom dessa utbildningar som inom lärarutbildningarna (indirekt, genom de nya kurs- och läroplanerna).

En annan förklaring till att genomslaget för MIK på utbildningarna är att informationsökning är en central del såväl av MIK, som biblioteks- och informationsvetenskap.

Sammantaget framträder en bild av utbildningarna i biblioteks- och informationsvetenskap där MIK-perspektiven är väl representerade i kurslitteratur, kursplaner, lärandemål.

En avslutande jämförelse mellan MIK på lärarutbildningarna i svenska, samhällskunskap, bild samt biblioteks- och informationsvetenskap

Det är svårt att göra en rättvisande sammanfattning av resultaten och jämföra de olika utbildningarna. Förutom att bibliotekarier, svensk-, samhällskunskaps- och bildlärare givetvis har olika arbetsuppgifter, har de också olika examenskrav och examensmål. Att antalet bildlärar- samt biblioteks- och informationsvetenskapsutbildningar är så få (4 respektive 8) innebär att vad som vid en första anblick ser ut som dramatiska skillnader, i själva verket handlar om enstaka program. Denna avslutande jämförelse inskränker sig därför till de mest påtagliga skillnaderna mellan programmen. Den gäller också bara data från 2018, då det saknas tidigare data för biblioteks- och informationsvetenskap.

- Medan samtliga biblioteksprogram använder begreppet informationskompetens, förekommer det inte alls på lärarutbildningarna.
- Samtliga biblioteksprogram anger att det finns MIK-kopplingar i de lokala examensmålen. Om man undantar de lärarutbildningar som bara refererar till högskoleförordningens formulering om att studenten efter genomgången utbildning ska "visa förmåga att säkert och kritiskt använda digitala verktyg i den pedagogiska verksamheten och att beakta betydelsen av olika mediers och digitala miljöers roll för denna." är det bara 15 % (4 st.) av Sv/Sam-programmen och 25 % (1 st.) av bildprogrammen som har mål relaterade till MIK i digitala miljöer i de lokala examensmålen.
- Samtliga biblioteksprogram anger att det finns MIK-inslag i kursplanernas lärandemål. På lärarutbildningarna har en klar majoritet sådana mål, medan en handfull saknar dessa.
- Samtliga biblioteksprogram anger att det ingår kurslitteratur med tydlig MIK-koppling i utbildningen, jämfört med 68 % av Sv/Sam-programmen och 75 % (3 st.) av bildprogrammen.
- Avseende lärarnas kompetens på olika områden anses denna vara högst bland bildlärarna avseende förmågan att använda multimediala presentationsformer (4,5), kunskaper om barns och ungas medievanor (4,5), medieproduktion (4,25), och kritisk medieanalys (5) samt högst bland bibliotekslärarna avseende att använda datorn i arbetet (5) och vana vid onlineundervisning (4,5). I övrigt är skillnaderna små mellan den skattade kompetensen hos lärarna vid de olika programmen.
- När det gäller förväntade kompetenser hos studenterna som genomgått programmen skattas bildlärarstudenterna högst avseende förmågan att använda multimediala presentationsformer (4,75), medieproduktion (4,25) och kritisk medieanalys (4,25) medan bibliotekariestudenterna skattas högst avseende

användning av digitala resurser för informationssökning (5). I övrigt är det små skillnader mellan programmen.

- Båda lärarprogrammen anger i betydligt högre grad än biblioteksprogrammen att tekniska och ekonomiska satsningar kommer att genomföras under året, medan skillnaderna avseende fortbildning för lärare är mindre.
- Lärarutbildarnas kompetens anses vara den viktigaste faktorn för utvecklandet av MIK inom programmen av bildlärar- och biblioteksutbildningarna och näst viktigast av svenska- och samhällskunskapsutbildningarna. Svenska/samhällsprogrammet anser att styrdokument är den viktigaste faktorn, vilket intar andraplatsen vid biblioteksprogrammen. Bildlärarna anser att relationer med regionala utvecklingscentra är näst viktigast.

Enkätresultaten pekar mot att MIK i högre grad genomsyrar utbildningen i biblioteks- och informationsvetenskap än de undersökta lärarutbildningarna. Detta beror sannolikt åtminstone till viss del på begreppsförvirring. Inget av begreppen MIK eller digital kompetens förekommer i någon av utbildningarnas centrala styrdokument. Däremot måste lärarutbildningarna förhålla sig till begreppet digital kompetens i och med att det sedan 1 juli 2018 ingår i kurs- och läroplanerna för grundskolan och gymnasiet. Det kan tyckas paradoxalt att MIK-inslagen är mer omfattande inom biblioteks- och informationsvetenskapen, då denna endast omfattas av Högskoleförordningens generella examenskrav, där de skrivningar som kan ha bäring för MIK är mycket allmänt hållna. Å andra sidan kan inte den skrivning som rör MIK i kraven för grund- och ämneslärarexamen – ”visa förmåga att säkert och kritiskt använda digitala verktyg i den pedagogiska verksamheten och att beakta betydelsen av olika mediers och digitala miljöers roll för denna” – sägas vara särskilt långtgående.¹² Vidare finns det centrala inslag i biblioteks- och informationsvetenskapen som också utgör kärnkompetenser i MIK, t.ex. informationssökning och informationskompetens. Varken MIK eller digital kompetens kan sägas ha en sådan direkt koppling till den traditionella förståelsen av ämneskärnan avseende svenska eller samhällskunskap. Istället har behovet av stärkt MIK och digital kompetens växt fram över tid till följd av digitaliseringens och medialiseringens effekter på samhällsutvecklingen i allmänhet och medielandskapet och dess invånare i synnerhet. Även om MIK-begreppet hade tolkats på samma sätt av de olika utbildningsprogrammen som ingår i denna undersökning, lägger man sannolikt olika tonvikt vid olika inslag i begreppet, beroende på ämnenas olika innehåll. Medan informationssökning är ett centralt inslag i biblioteks- och informationsvetenskap, fokuserar bildämnet mer på kritisk bild- och medieanalys, medan svenska- och samhällskunskapsutbildningarna torde koncentrera sig mer på källkritik.

---

¹² HSF 1993:100

När denna enkätstudie för första gången genomfördes 2014 fanns inga uttryckliga skrivningar om vare sig MIK eller digital kompetens i grund- och gymnasieskolans kurs- och läroplaner. När den upprepades 2018 var det beslutat att införa digital kompetens i dessa och under året har de börjat gälla. Trots detta har inte Högskoleförordningens examenskrav på området utvecklats och sedan mätningen 2014 har endast en lärarutbildning skrivit in MIK/digital kompetens i sina lokala examensmål. Det finns fog för att påstå att kraven på högstadie- och gymnasieelever avseende MIK och digital kompetens idag är fler och mer detaljerade jämfört med kraven på lärarstudenter, vilket aktualiserar behovet av skärpta skrivningar i högskoleförordningen. Dessa behov kan möjligen tillgodoses genom att programmen själva skärper de lokala examensmålen, men detta är knappast en garant för likvärdigheten i lärarutbildningarna. Utifrån föreliggande undersökning kan det också konstateras att skolbibliotekarier har en central roll att fylla avseende MIK. Av allt att döma är MIK-undervisningen mer utbyggd på utbildningarna i biblioteks- och informationsvetenskap och utgör därför väsentliga pedagogiska resurser på området. Att kraven på skolbibliotek måste tolkas som ett krav på ett bibliotek bemannat av en bibliotekarie framstår därför som en självklarhet.